

WI:39711

Rijkswaterstaat/RIZA
Rijksinstituut voor
Integraal Zoetwaterbeheer en
Afvalwaterbehandeling
Documentatie
Postbus 17
8200 AA Lelystad

ORNITHOLOGISCHE MONITORING VAN HET
NATUURVRIENDELIJKE OEVERPROJECT
'HET ENGELSE WERK' IN 2001

opdrachtgever: Rijkswaterstaat, RIZA

opdrachtnemer: Gerrit J. Gerritsen, Zwolle. 2002

F O T O G R A A F
P U B L I C I S T

2000

INHOUDSOPGAVE

1.	Inleiding	5
2.	Projectgebied	7
3.	Methode	11
3.1.	Broedvogels	13
3.2.	Niet-broedvogels	13
4.	Resultaten	15
4.1.	Broedvogels	17
4.2.	Niet-broedvogels	17
5.	Discussie en conclusies	21
5.1.	Broedvogels	23
5.2.	Niet-broedvogels	24
6.	Literatuur	25
Bijlage 1	Broedvogelverspreiding	27
Bijlage 2	Maandmaxima niet-broedvogels	28

1. INLEIDING

In oktober 1992 werd aan de rechteroever van de IJssel, ter hoogte van kilometerbord 978,7 - 979,7 het natuurontwikkelingsproject "Het Engelse Werk" geopend. Hoofdkenmerken van dit project zijn:

- vergroting van de diversiteit in biotopen. Van de oorspronkelijke 30 ha grasland veranderde 7 ha in ondiep water, 3 ha in (potentieel) moeras en 1,5 ha in (potentieel) bos.
- vernatting, via beëindiging van de bemaling en handhaving van de zomerkade.
- wijziging van normaal agrarisch beheer in seizoensbegrazing met paarden en runderen in een lage dichtheid.
- natuurrecreatieve voorzieningen in de vorm van een wandelpad, een fietspad en een vogelobservatiehut.
- publieksvoorlichting via informatieborden en een folder.

Als onderdeel van het plan Oeverture (Rijkswaterstaat, directie Gelderland 1993) werd in de periode mei-oktober 1995 de inrichting afgerond met de aanleg van een natuurvriendelijke oever. De effecten van dit project worden door het RIZA via een monitoringprogramma gevolgd, waarvan ornithologisch onderzoek een van de onderdelen is (Simons et al 1996). Over de nulsituatie

5

in de jaren 1992-1995 is reeds eerder gerapporteerd (Gerritsen 1995 en 1996) evenals over het eerste 5 jaar na inrichting (Gerritsen 1997a, 1997b, 1999a, 2000a en 2001). Verder verscheen in 1998 het evaluatiedocument over de ecologische en morfologische ontwikkelingen in de periode 1994-1997 (Simons et al 1998). In dit rapport worden de resultaten gepubliceerd van het zesde jaar van de natuurvriendelijke oever.

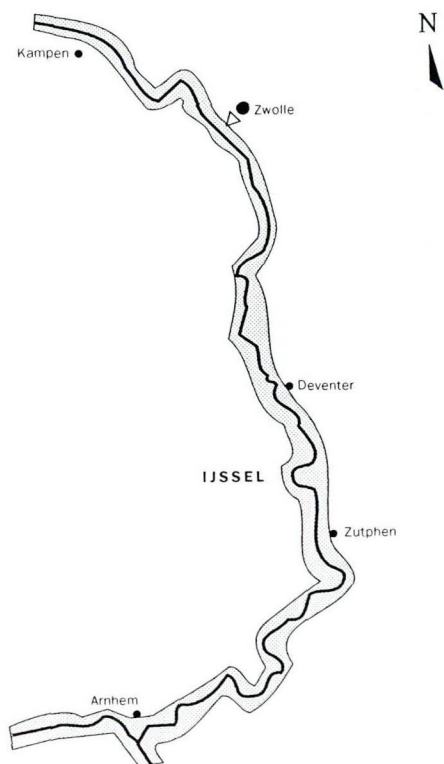
Probleemstelling

Door de aanleg van de natuurvriendelijke oever zal er naar verwachting meer erosie in het projectgebied gaan optreden, die mogelijk negatieve gevolgen kan hebben voor de bestaande vogelkundige betekenis. Zo is momenteel de overstromingsduur van de komvormige lage delen lang, omdat het overstromingswater ingesloten wordt tussen de zomerkade aan de oostzijde en de oeverwal aan de westzijde (zie figuur 3). Erosie van de oeverwal zou de overstromingsduur en daarmee de aantrekkelijkheid van de komvormige laagte voor watervogels kunnen verminderen. Daarentegen bestaat de mogelijkheid dat karakteristieke soorten, zoals kleine plevier en visdief, op de naar verwachting in oppervlakte toenemende stranden gaan broeden.

2

PROJECTGEBIED

Figuur 1 - Ligging van het projectgebied.

8

1 - 7 Kribben
A - H Kribvakken

 = projectgebied

Het projectgebied heeft een oppervlakte van 7,5 ha en omvat de oeverstrook die begrensd wordt door de IJssel (westzijde), de zomerkade (oostzijde), de Katerveerstoep (noordzijde) en de spoorbrug (zuidzijde). De zomerkade is een onderdeel van het projectgebied. Zie figuur 1 voor ligging projectgebied. Sinds de aanleg van de natuurvriendelijke oever in 1995 bestaat de oever voor 100% uit zandige oevers met op regelmatige afstand van elkaar 7 kribben, die aan de oostzijde met de zomerkade zijn verbonden. In 1998-2001 werden door de auteur aan weerszijden van alle kribben, met uitzondering van krib 1, zandafzettingen aangetroffen. Aan de bovenstroomse zijde van krib 4 bereikte de zandafzetting zelfs de zomerkade en vulde de komvormige laagte tot een oppervlakte van circa 200 m². Het projectgebied kent enig reliëf. Langs de IJsseloevers ligt een lage oeverwal met een gemiddelde hoogte van + 1.27 m NAP. Het hoogste punt ligt op + 1.65 m NAP en het laagste punt op + 1.06 m NAP (meetgegevens Rijkswaterstaat 1996).

In 1998 werd vastgesteld dat er in de kribvakken B, C en D op 3 plaatsen erosiegeultjes dwars door de oeverwal waren ontstaan. Vanaf een waterstand van minimaal + 0.93 m NAP kan er nu IJsselwater door deze geultjes in de kommen stromen. Tussen de oeverwal en de zomerkade bevindt zich een komvormige laagte met een gemiddelde hoogte van + 0.60 m NAP. Parallel aan de zomerkade (westzijde) bevindt zich een kadesloot met een diepte van enkele decimeters. In 2001 kwamen in de onderzoeksperiode in april tot en met begin juli plas/dras situaties voor, tengevolge van IJsselstanden hoger dan + 0.93 (zie figuur 2). In de periode half juli-half september kwamen er slechts beperkte plas/dras situaties voor. Vervolgens nam vanaf half september de oppervlakte plasdras weer flink toe. Zie bijlage 2 voor de gemiddelde omvang van de plas/drassituaties per maand. De vegetatie in het projectgebied week in 2001 sterk af van die in 2000.

9

Veenwortel (*Polygonum amphibium*) nam af. De maximale bedekking per kribvak was 25% (in 2000 tot 60% bedekking). Zilverschoonvegetaties breidden zich sterk uit. De gemiddelde c.q. maximale bedekking per kribvak was 71 %, respectievelijk 94%. Ridderzuring (*Rumex obtusifolius*) en krulzuring (*Rumex crispus*) verloren terrein. De grote brandnetel (*Urtica dioica*) ontbrak en de akkerdistel (*Cirsium arvense*) vestigde zich in 3 nieuwe kribvakken, vergeleken met 2000. Reukeloze kamille (*Matricaria maritima*) kwam alleen nog in een lage bedekking voor op de zandwaaiers. Het aantal struiken breidde zich uit tot circa 385.

Het meest talrijk was de rode kornoelje (*Cornus sanguinea*). Verder werden zwarte elzen (*Alnus glutinosa*) en schietwilgen (*Salix alba*) aangetroffen. De maximale hoogte van de struiken was circa 2 meter.

Tot slot een aantal floristisch opvallende zaken:

- 20% van kribvak E was bedekt met slijkgroen (*Limosella aquatica*).
- 25% van kribvak F was bedekt met zwanebloem (*Butomus bellatus*)
- in alle kribvakken samen groeiden meer dan 1000 planten van de oeverstekelnoot (*Xanthium orientale*).
- in kribvak A was een groeiplaats van 4 m² van de Engelse alant (*Inula britannica*)
- in kribvak E was een groeiplaats van enkele honderden heelblaadjes (*Pulicaria dysenterica*)

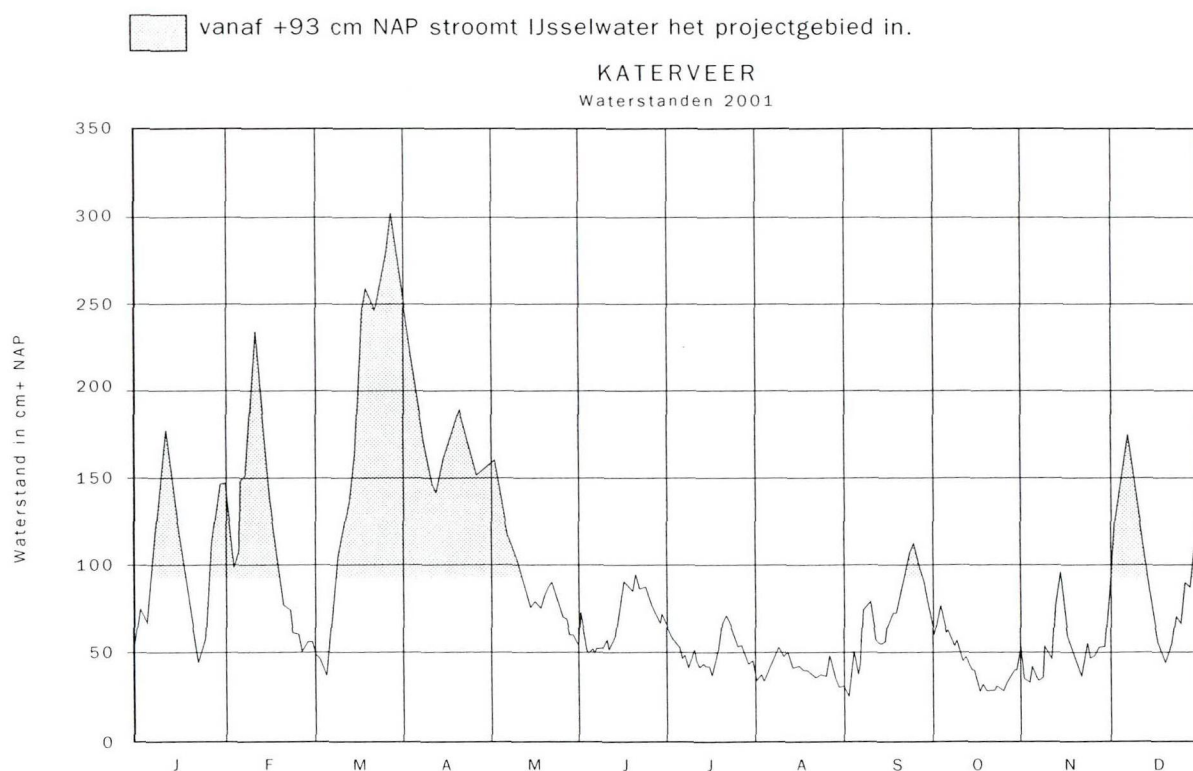
Tabel 1 Vegetatiesamenstelling (bedekkingspercentages) op 12 augustus 2001 (gegevens auteur). Cursief staan de bedekkingspercentages in 1999 (Gerritsen 2000).

kribvak	A	B	C	D	E	F	G	H
veenwortel	25 30	0 20	15 25	25 60	20 60	0 30	15 50	5 60
zilverschoon	67 0	94 40	78 40	72 0	45 0	66 40	81 10	63 5
brandnetel	0 20	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0
ridder- en krulzuring	5 20	5 15	1 5	1 5	0 5	1 10	0 0	0 0
akkerdistel	3 2	1 0	1 0	1 0	0	0	0	0
overige soorten	0 28	0 25	2 28	2 30	25 20	33 10	2 35	2 30
kale bodem of water	0 0	0 0	3 2	0 5	10 15	0 10	2 5	30 5

Het beheer door Staatsbosbeheer bestond uit begrazing met runderen en paarden in de periode juni-november. Er werd noch gemaaid noch bemest.

Figuur 2. WATERSTANDEN VAN DE IJSSEL TER HOOGTE VAN HET PROJECTGEBIED IN 2001.
(gegevens Rijkswaterstaat)

10

3

METHODE

3.1. BROEDVOGELS

In de periode april-juli werden 7 broedvogelrondes uitgevoerd; het aantal was door de opdrachtgever vastgesteld. De tweewekelijkse bezoeken werden op de volgende data uitgevoerd: 11, 20 mei en 27 mei, 3, 10 en 23 juni en 1 juli. In april konden door de aanhoudende hoge waterstanden geen bezoeken worden gebracht. Het broedvogelonderzoek werd in de (vroeg) ochtend uitgevoerd. Per ronde werden alle waarnemingen die op broeden wezen op een kaart vastgelegd. Na het broedseizoen werden de waarnemingen geclusterd, volgens de zogenaamde SOVON-methode (Van Dijk 1996).

3.2. NIET-BROEDVOGELS

Dit onderzoek kende 2 fasen. In de periode tot 1 juli werden de waarnemingen tijdens de tweewekelijkse broedvogelrondes verzameld. In de periode 2 juli-oktober werd het gebied gemiddeld wekelijks bezocht, op de volgende data: 3 en 29 juli, 3, 12, 18 en 25 augustus, 4, 9, 16, 22 en 30 september en 7, 12, 19 en 28 oktober. Op 22, 25 en 29 juni werden extra avondtellingen uitgevoerd omdat er toen veel steltlopers overnachtten.

De wekelijkse bezoekfrequentie was door de opdrachtgever vastgesteld. De tellingen werden zowel 's ochtends, 's middags als 's avonds uitgevoerd om een goed overzicht te krijgen van de diverse functies van het projectgebied. Tijdens de tellingen werd het projectgebied meestal te voet doorkruist. Soms werd de telling vanaf de IJsselbrug met een telescoop uitgevoerd. Van de niet-broedvogels werd vastgelegd hoe ze het projectgebied gebruikten, waarbij de volgende gebruiksvormen werden onderscheiden: foerageren, dagrustplaats, nachtrustplaats.

4

RESULTATEN

Tabel 2 Broedvogels in het projectgebied in 2000 (indeling naar Sierdsema 1995)

• = Veeleisendheid (Sierdsema 1995)

1 = weinig kritische soorten 3 = kritische soorten

5 = in Nederland uitgestorven soorten

2 = vrij kritische soorten

4 = zeer kritische soorten

? = Sierdsema noemt deze soort niet

		• water- en moerasvogels	territoria
102 kleinschalig, ondiep (matig) voedselrijk open water	2	Krakeend	1
	2	Slobeend	1
	2	Grauwe Gans	1
103 voedselrijk, open water	1	Canadese gans	1
	1	Brandgans	1
	1	Nijlgans	1
	?	Soepgans	8
	1	Bergeend	2
	1	Wilde eend	3
	1	Meerkoet	1
203 natte lage vegetaties met ondiep water	1	Waterhoen	1
201 nat, voornamelijk overjarig rietland	1	Kleine Karekiet	1
601 veelal natte tot vochtige ruigtes en lage struwelen	1	Rietgors	3
		<i>subtotaal territoria</i>	25
		<i>subtotaal soorten</i>	13
		pioniervogels	
16 302 zandplaten en zandstranden bij zoet water	2	Kleine plevier	3
	3	Oeverloper	1
	2	Visdief	0-1
		<i>subtotaal territoria</i>	4 tot 5
		<i>subtotaal soorten</i>	2 tot 3
		weidevogels	
501 drassig structuurrijk grasland	2	Gele kwikstaart	2
502 vochtig tot drassig grasland	2	Tureluur	1
503 nat tot droog grasland	2	Scholekster	5
	2	Kievit	3
		<i>subtotaal territoria</i>	11
		<i>subtotaal soorten</i>	4
		struweelvogels	
604 jong bos	1	Merel	0-1
603 struwelen, opslag en zeer jong bos	2	Bosrietzanger	1
	2	Grasmus	1
		<i>subtotaal territoria</i>	2-3
		<i>subtotaal soorten</i>	2-3
		bosvogels	
801 opgaand bos	1	Houtduif	1
		<i>subtotaal territoria</i>	1
		<i>subtotaal soorten</i>	1
		overige soorten	
	1	Witte kwikstaart	1
		<i>subtotaal territoria</i>	1
		<i>subtotaal soorten</i>	1
		eindtotaal territoria	44-45
		eindtotaal soorten	23-25

4.1. BROEDVOGELS

In 2001 werden in totaal 23 soorten broedvogels met zekerheid vastgesteld en de visdief en merel als mogelijke broedvogels (zie tabel 2).

4.2. NIET-BROEDVOGELS

In 2001 werden 79 soorten waargenomen, waarvan de waargenomen jaarmaxima en gebruiksvormen zijn weergegeven in tabel 3 (zie voor maandmaxima bijlage2).

TABEL 3

WAARNEMINGEN VAN NIET-BROEDVOGELS IN 2000 MET JAARMAXIMA EN GEBRUIKSVORMEN

(F = foerageren, DRP = dagrustplaats, NRP = nachtrustplaats).

	jaarmaximum	F	DRP	NRP
Fuut	3	x		
Aalscholver	2	x	x	
Blauwe reiger	10	x	x	
Knobbelzwaan	7	x		
Zwarte zwaan	1	x		
Kolgans	34	x	x	x
Grauwe gans	275	x	x	x
Indische gans	5	x	x	x
Canadese gans	33	x	x	x
Toendrarietgans	2	x	x	x
Brandgans	13	x	x	x
Nijlgans	7	x	x	
Keizergans	1	x	x	x
Soepgans	81	x	x	x
Bergeend	11	x	x	x
Smient	101	x	x	x
Krakeend	4	x	x	x
Wintertaling	94	x	x	x
Wilde eend	93	x	x	x
Zomertaling	5	x	x	x
Slobeend	14	x	x	x
Soepeend	1	x	x	x
Sperwer	1	x		
Buizerd	1	x		
Waterhoen	6	x	x	x
Meerkoet	19	x	x	x
Scholekster	88	x		x
Kluut	1	x	x	x
Kleine plevier	7	x		
Kievit	600	x	x	x
Kemphaan	10	x		
Tureluur	61	x	x	x
Watersnip	66	x	x	x
Bokje	1	x		

	jaarmaximum	F	DRP	NRP
Grutto	128	x	x	x
Wulp	1	x		
Groenpootruiter	2	x		
Witgatje	1	x		
Bosruiter	1	x		
Oeverloper	14	x	x	x
Kokmeeuw	251	x	x	
Stormmeeuw	3	x	x	
Zilvermeeuw	1	x	x	
Kleine mantelmeeuw	1	x	x	
Grote mantelmeeuw	1	x	x	
Visdief	6	x	x	
Zwarte stern	1	x		
Holenduif	2	x		
Houtduif	1	x		
Gierzwaluw	15	x		
IJsvogel	1	x	x	
Boerenzwaluw	6	x		
Oeverzwaluw	3	x		
Huiszwaluw	4	x		
Graspieper	22	x		
Waterpieper	3	x		
Gele kwikstaart	4	x		
Grote gele kwikstaart	2	x		
Witte kwikstaart	3	x		
Winterkoning	1	x		
Heggenmus	1	x		
Tapuit	1	x		
Merel	8	x		
Zanglijster	4	x		
Koperwiek	1	x		
Tjiftjaf	3	x		
Goudhaan	1	x		
Pimpelmees	5	x		
Koolmees	2	x		
Ekster	2	x		
Zwarte kraai	6	x		
Spreeuw	13	x		
Huismus	4	x		
Ringmus	1	x		
Vink	1	x		
Groenling	1	x		
Putter	21	x		
Kneu	30	x		
Rietgors	3	x		

In de betekenis van het projectgebied voor niet-broedvogels zijn de volgende hoofdfuncties te onderscheiden. Alle in de rapportage van 1992-1994 onderscheiden functies A tot en met G worden behandeld (Gerritsen 1995) evenals de in de rapportage van 1995 toegevoegde functies H, I en J (Gerritsen 1996).

A FOERAGEERGEBIED VOOR STELTLOPERS

Door de uitgestrekte plas/dras situaties (tot 60% bedekking) tijdens zowel de voorjaars- als de najaarstrek (augustus-oktober) waren de komvormige laagten in beide perioden voor veel steltlopers van betekenis als voedselgebied. In totaal werden er 14 soorten foeragerend waargenomen (tussen haken de maxima): scholekster (enkele), kleine plevier (7), kluut (1), kievit (600), kemp-haan (10), watersnip (66), bokje (1), grutto (128), wulp (1), tureluur (61), groenpootruiter (2), witgatje (1), bosruiter (1) en oeverloper (14).

B FOERAGEERGEBIED VOOR WATERVOGELS

Door de uitgestrekte plas/dras situaties (tot 60% bedekking) tijdens zowel de voorjaars- als de najaarstrek (augustus-oktober) pleisterden er grote aantallen. De seizoensmaxima waren: zwarte zwaan (1), Canadese gans (33), smient (101), krakeend (4), wintertaling (94), wilde eend (93), zomertaling (5), slobbeend (14) en meerkoet (19). De aantallen grauwe ganzen blijven sterk stijgen. Vooral in oktober waren grote aantallen (tot 275) aanwezig, die met name foerageerden in de komvormige laagtes.

C FOERAGEERGEBIED VOOR KLEINE ZWANEN EN TAFELEENDEN TIJDENS HOOG WATER.

19

Aangezien beide soorten vooral buiten de onderzoeksperiode voorkomen kon niet worden vastgesteld of deze in 1992-1994 vastgestelde functie (Gerritsen 1995) in 2001 werd vervuld.

D FOERAGEERGEBIED VOOR ZANGVOGELS

In totaal werden 31 soorten zangvogels foeragerend aangetroffen. De meest talrijke soorten waren kneu (30), graspieper (22) en gierzwaluw (15). Gierzwaluwen foerageerden op insecten boven de plas/dras delen en kribvakken, terwijl de graspiepers in de plas-drasdelen foerageerden. Door het ontbreken van uitgestrekte vegetaties van ridderzuring en/of reukeloze kamille was het zaadaanbod voor vink- en gorsachtigen beperkt. Dit was ook zo in het zeer natte jaar 1999. De aantallen van deze soorten waren dan ook klein met uitzondering van de kneu (maximaal 30).

E FOERAGEERGEBIED VOOR BLAUWE REIGERS

Door de plas/dras situaties in juni/juli was het projectgebied aantrekkelijk als foerageergebied voor net uitgevlogen juvenielen vanuit de nabijgelegen broedkolonie in het park Engelse Werk. Het seizoensmaximum van 10 werd op 3 juli vastgesteld.

F NACHTRUSTPLAATS VOOR SCHOLEKSTER, GRUTTO, MEEUWEN EN NIJLGANS

Na het broedseizoen werd het overnachten van scholekster, grutto en kokmeeuw vastgesteld. Scholeksters overnachtten op de nieuwe strandjes, tot een maximum van 88 in juli. Grutto's sliepen in juli enkele weken in de komvormige laagtes tot een maximum van 128 ex. Kokmeeuwen werden in juli slapend op de strandjes aangetroffen, tot een maximum van 125 op 3 juli. Het overnachten van Nijlganzen werd niet vastgesteld.

G VOORVERZAMELPLAATS VAN KRAAIACHTIGEN

Op enkele honderden meters ten oosten van het projectgebied bevindt zich het oude park "Het Engelse Werk". In dit park bevindt zich een grote slaapplek van circa 2000 roeken en kauwen.

Deze vogels foerageren doorgaans in poldergraslanden ten westen van de IJssel en strijken vrijwel dagelijks kort neer in het projectgebied, voor ze naar het park vliegen. Deze functie werd in 2001 niet vastgesteld.

H FOERAGEERGEBIED VOOR KNOBBELZWANEN

Deze functie werd vastgesteld (maximaal 7) door het voorkomen van plas/drassituaties in de zomer, de ruiperiode van deze soort.

I DAGRUSTPLAATS VOOR AALSCHOLVERS, MEEUWEN EN STERNS

Het projectgebied vervulde een functie als dagrustplaats voor aalscholver, kokmeeuw en stormmeeuw. Meest opvallend was de kokmeeuw, die vooral na het broedseizoen talrijk aanwezig was, tot een maximum van 251 op 18 augustus.

J VERZAMELPLAATS VAN NESTMATERIAAL

In mei werd vastgesteld dat kauwen nestmateriaal verzamelden. Deze kauwen broeden in de boog van de door het projectgebied lopende IJsselbrug.

5

DISCUSSIE EN CONCLUSIES

5.1. BROEDVOGELS

Sinds de aanleg van de natuurvriendelijke oever in 1995 blijft de broedvogelstand zich positief ontwikkelen. Het aantal soorten steeg van 12-13 in 1996/1997 naar 18-19 in 1998/1999 tot 20-21 in 2000. In 2001 werden 23-25 soorten vastgesteld. Dit is een groot aantal gezien de beperkte oppervlakte van het projectgebied. In 2001 nam het totaal aantal broedparen (territoria) voor het eerst niet toe. De lang aanhoudende hoge waterstanden zijn hiervoor de meest waarschijnlijke verklaring.

De slobegroep (groep 102 in tabel 2) was met 3 (krakeend, slobegroep en grauwe gans) van de 11 kenmerkende soorten verre van compleet. Diverse ontbrekende soorten zoals: smient en tafeleend broeden wel elders langs de IJssel (Hazelhorst & Heinen 2000) en zijn potentiële broedvogels. De zomertaling broedde wel in de voorgaande 3 jaren en in 2001 in het aangrenzende deel van het natuurontwikkelingsproject. De pijlstaart is een zeer zeldzame broedvogel langs de IJssel. De grauwe gans neemt sterk toe langs de IJssel (Hazelhorst & Heinen 2001). De overige ontbrekende soorten krooneend en kokmeeuw broeden nergens langs de IJssel en voor de ijsvogel is geen broedhabitat beschikbaar in het onderzoeksgebied.

De kuifeendgroep (groep 103 in tabel 2) was met 6 van de 10 kenmerkende soorten present. Het projectgebied is niet erg geschikt als broedhabitat voor de ontbrekende soorten fuut en knobbelswaan en kuifeend. Deze broedden wel in het aangrenzende deel van het natuurontwikkelingsproject Het Engelse Werk en de mandarijneend in het nabijgelegen park "Het Engelse Werk". Van de bergeend (voor het eerst vastgesteld in 1999) werden 2 territoria vastgesteld. Deze soort van dynamische (natuurvriendelijke) oevers broedde echter waarschijnlijk in het aangrenzende deel. Wel vervulde het projectgebied een rol als baltsplaats en opgroei gebied voor kuikens.

23

Van de moeraszangvogels kwamen alleen de rietgors en kleine karekiet met 1 territorium voor. Het vrijwel ontbreken van geschikte vegetaties is de reden voor dit marginale voorkomen.

Door de aanleg van de natuurvriendelijke oever in 1995 kwamen er ook in het broedseizoen van 2001 karakteristieke rivieroevertypen voor zoals steilranden en zandstranden. De oppervlakte zandige milieus (stranden en overslaggronden) was ongeveer even groot tot iets groter dan in de periode 1997-2000. Van de zes kenmerkende soorten van de kleine plevier-groep (groep 302 in tabel 2) kwamen er 2-3 voor. De kleine plevier broedde net als in 2000 met drie paren.

De oeverloper (1 paar) is een zeldzame en niet-jaarlijkse broedvogel langs de IJssel (Hazelhorst & Heinen 2001). Oeverlopers nemen toe als broedvogel in het rivierengebied (Erhart 1997). Het aantal paren scholeksters (5) was het grootst sinds de aanleg van de natuurvriendelijke oever. Scholeksters broedden zowel op de oeverwal als de zandwaaiers; kleine plevieren uitsluitend op de zandwaaiers. Van de visdief werd regelmatig een alarmerend paar aangetroffen maar geen nest gevonden. De dwergstern broedt nergens langs de IJssel en de kluut is een zeer zeldzame broedvogel (Klemann 1998; Hazelhorst&Heinen 2000) die in 2001 in de Ossenwaard bij Deventer broedde. Voor de oeverwal was het gebied ook in 2001 ongeschikt.

Hoge scheepvaartgolven overspoelden vrijwel het gehele broedseizoen de steilranden.

De betekenis voor weidevogels (groepen 501 en 502 in tabel 2) was wat minder dan normaal. Vooral de gele kwikstaart was met 2 broedparen (in 2000 5) matig vertegenwoordigd. Tureluur en kievit broedden (net als in 2000) met respectievelijk 1 en 3 paar. De kwartelkoning ontbrak maar broedde wel in nabijgelegen uiterwaarden (gegevens auteur). Het paapje broedt niet in de nabije omgeving. Ook in 2001 was de weidevogelgroep niet compleet maar dat kan ook niet verwacht

worden aangezien het beheer niet op weidevogels is gericht. Zo wordt er niet bemest en is de vegetatie te hoog en te ruig.

De lichte toename van de struweelvogels vond plaats in oudere struwelen die al voorkwamen vóór de aanleg van de natuurvriendelijke oever. De vanaf 2000 geconstateerde opslag van bomen en struiken heeft dus (nog) geen invloed op de broedvogelbevolking. Van de overige soorten werd 1 territorium van de witte kwikstaart vastgesteld. Deze soort broedt in kribholtes.

5.2. NIET-BROEDVOGELS

Ook in 2001 waren de steltlopers de meest opvallende groep. Aangezien er zowel tijdens de voor- als najaarstrek plas/dras situaties voorkwamen had het projectgebied in beide perioden een grote aantrekkingskracht op doortrekkende steltlopers. In 2001 was er sprake van een gunstige samenloop van omstandigheden. Door veel neerslag in september kwam het in juli/augustus (vrijwel) uitgedroogde slikveld in kribvakken G en H weer tot "leven". Dit trok zowel veel steltlopers als grauwe ganzen aan. De toename van de grauwe ganzen zette sterk door. De soort was tijdens 8 van de 13 bezoeken in augustus tot en met oktober present. Op deze 8 data foerageerden er gemiddeld 110 met uitschieters van 156, 214 en 275. De grauwe gans is sinds 1998 een dynamische factor van betekenis geworden gezien de sterke vraat van (moeras) vegetatie, zoals zwanenbloemen (*Butomus bellatus*) en veenwortel (*Polygonum amphibium*). Door de vraat van deze moerasplanten werden de slikken groter en door het voortdurend getrap en
24 gewoel alsmaar slikkiger. Hierdoor ontstond een ideaal foerageerbiotoop voor kieviten, grutto's, tureluurs en watersnippen. Vooral de maxima van 600 kieviten en 61 tureluurs zijn opvallend, omdat er in de voorgaande 8 jaren nooit meer dan 98 respectievelijk 20 werden waargenomen. Voor het eerst sinds 1994 sliepen er weer meer dan 100 grutto's, op 3 juli werden er 128 geteld. Ook was er weer een slaapplek van scholeksters op de strandjes, met een maximum van 88 exemplaren. Gezien de ideale omstandigheden viel het watersnippenmaximum met 66 tegen, in eerdere jaren waren er tot 207 waargenomen. Het jaarmaximum van 14 oeverlopers komt overeen met het langjarig gemiddelde.

Door de gunstige plas/dras- en sliksituaties waren ook de aantallen zwemeenden boven-gemiddeld. Vooral de wintertaling profiteerde van de modderige slikken en scoorde een nieuw maximum van 94. De strandjes bleken evenals voorgaande jaren een functie te hebben als dagrustplaats voor met name kokmeeuw (tot 251 ex.) en in veel mindere mate voor stormmeeuw, zilvermeeuw en grote mantelmeeuw. Ondanks plas/dras situaties in mei/juni werd niet waargenomen dat huiszwaluwen klei verzamelden, een functie die in 1995 wel werd vastgesteld. Er werden weinig bijzondere soorten gezien. Opvallend waren de waarnemingen van lepelaar, kluut, bokje en ijsvogel. Van de laatste 3 soorten ging het om één exemplaar. Voor de lepelaar was 2001 een uitzonderlijk goed jaar. In het gehele natuurontwikkelingsproject werden maar liefst 497 lepelaardagen vastgesteld (tellingen m.n. door auteur); een deel van deze vogels foerageerde af en toe in het projectgebied.

Ook in 2001 bleek dat de vogelkundige betekenis van het projectgebied duidelijk gerelateerd is aan inundatiefrequentie, inundatieduur, vegetatiesamenstelling, oppervlakte plas/dras en rust in het projectgebied. Het monitoren van de volgende dynamische processen in het projectgebied is erg belangrijk in relatie tot de vogelkundige betekenis: hoogteontwikkeling van de oeverwal, geulvorming door de oeverwal en zandafzetting in de kommen tussen oeverwal en zomerkade. Interessant blijft de verdere aantalsontwikkeling van de grauwe gans en de invloed van deze grote ganzen op de vegetatie.

6. LITERATUUR

- van Dijk, A.J. 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken (handleiding Broedvogel Monitoring Project). SOVON, Beek-Ubbergen.
- Erhart, F. 1997. Oeverlopers *Actitis hypoleucos* profiteren van natuurontwikkeling. *Limosa* 70:67-70.
- Gerritsen, Gerrit J. 1995. Ornithologische monitoring van het natuurvriendelijke oeverproject "Het Engelse Werk", periode 1992- 1994. In opdracht van Rijkswaterstaat, directie Oost-Nederland.
- Gerritsen, Gerrit J. 1996. Ornithologische monitoring van het natuurvriendelijke oeverproject "Het Engelse Werk" in 1995. In opdracht van Rijkswaterstaat, RIZA.
- Gerritsen, Gerrit J. 1997a. Ornithologische monitoring van het natuurvriendelijke oeverproject "Het Engelse Werk" in 1996. In opdracht van Rijkswaterstaat, RIZA.
- Gerritsen, Gerrit J. 1997b. Ornithologische monitoring van het natuurvriendelijke oeverproject "Het Engelse Werk" in 1997. In opdracht van Rijkswaterstaat, RIZA.
- Gerritsen, Gerrit J. 1999a. Ornithologische monitoring van het natuurvriendelijke oeverproject "Het Engelse Werk" in 1998. In opdracht van Rijkswaterstaat, RIZA. 25
- Gerritsen, Gerrit J. 1999b. Vogelwaarnemingen in de regio Zwolle in de periode mei-juli 1999. *Zwols Natuurtijdschrift* 6:109-118.
- Gerritsen, Gerrit J. 1999c. Vogelwaarnemingen in de regio Zwolle in de periode augustus-september 1999. *Zwols Natuurtijdschrift* 6:134-142.
- Gerritsen, Gerrit J. 2000. Vogelwaarnemingen in de regio Zwolle in de periode oktober-december 1999. *Zwols Natuurtijdschrift* 7:17-25.
- Gerritsen, Gerrit J. 2000a. Ornithologische monitoring van het natuurvriendelijke oeverproject "Het Engelse Werk" in 1999. In opdracht van Rijkswaterstaat, RIZA.
- Gerritsen, Gerrit J. 2001. Ornithologische monitoring van het natuurvriendelijke oeverproject "Het Engelse Werk" in 2000. In opdracht van Rijkswaterstaat, RIZA.
- Hazelhorst, H. & M. Heinen. 2001. Broedvogels in de IJsseluitwaarden tussen Deventer en het Ketelmeer in 1998. Rapport provincie Overijssel.
- Klemann, M.C.M. 1998. Broedvogels van SBB-objecten langs de IJssel in 1997. SOVON-inventarisatierapport 98/06.
- Rijkswaterstaat, directie Gelderland. 1993. Oeverture. Inrichtingsplan oevers Rijntakken. Rapport GLD 93/05-01.
-

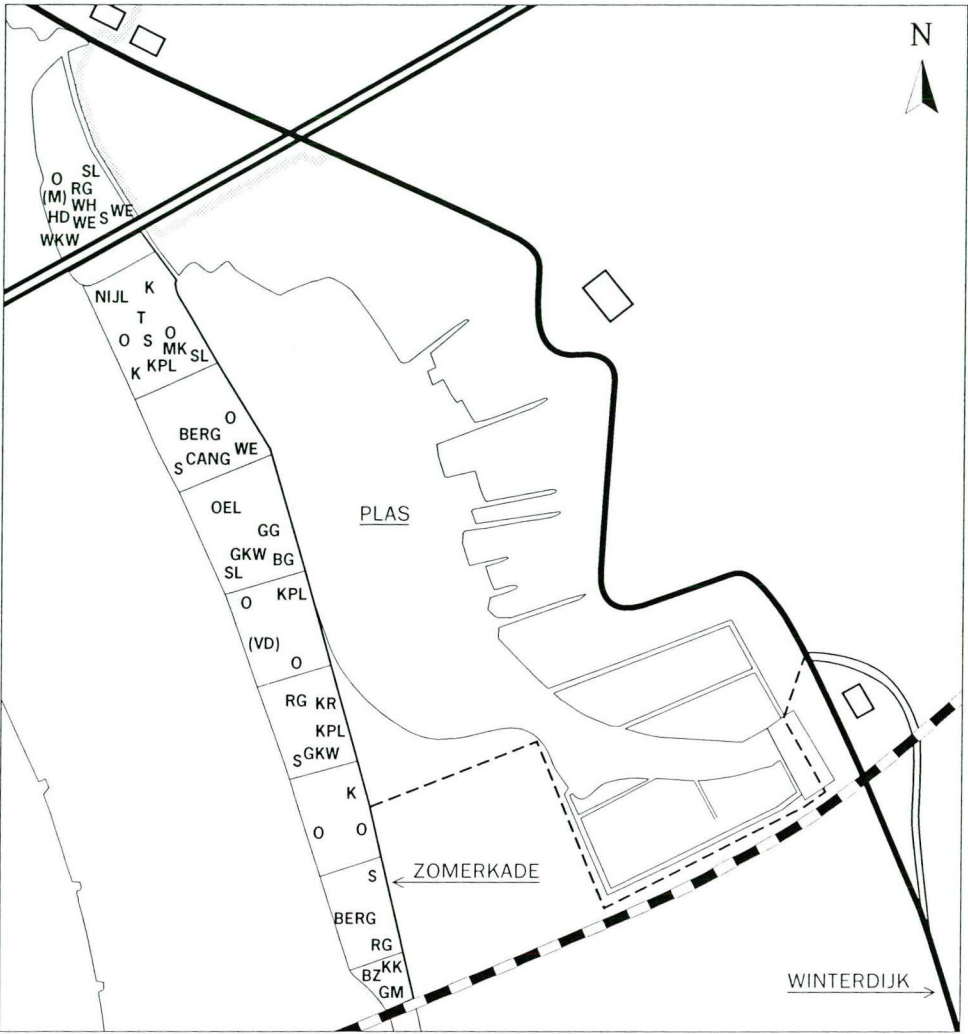
Sierdsema, H.1995. Broedvogels en beheer. Het gebruik van broedvogelgegevens in het beheer van bos- en natuurterreinen. SOVON-rapport 1995/04.

Simons, J., D. Duizendstra & G. Boks. 1996. Projectplan Monitoring en Evaluatie Verwijdering Oeververdediging IJssel; Engelse Werk en Vreugderijkerwaard. Werkdocument 96.135 X van Rijkswaterstaat, RIZA.

Simons, J., A. Sorber & I. van Splunder. 1998. Verwijdering oeververdediging Engelse Werk. Evaluatie 1994-1997. Werkdocument 98.175x. Rijkswaterstaat, RIZA.

SOVON. 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels.

Bijlage 1 Broedvogels in 2001

GG	Grauwe Gans	SL	Slobeend	HD	Houtduif
CAN.G	Canadese Gans	WH	Waterhoen	GKW	Gele kwikstaart
BG	Brandgans	MK	Meerkoet	M	Merel
NIJL	Nijlgans	S	Scholekster	BZ	Bosrietzanger
o	Soepgans	KPL	Kleine plevier	KK	Kleine karekiet
BERG	Bergeend	K	Kievit	GM	Grasmus
KR	Krakeend	T	Tureluur	RG	Rietgors
WE	Wilde eend	OEL	Oeverloper		
ZT	Zomertaling	VD	Visdief		

Bijlage 2 MAANDMAXIMA VAN WAARGENOMEN NIET-BROEDVOGELS IN 2001.

	MEI	JUN.	JUL.	AUG.	SEP.	OKT.
Fuut	.	.	3	.	.	.
Aalscholver	1	2	.	1	5	9
Blauwe reiger	2	3	10	3	3	8
Lepelaar	.	3	.	.	4	.
Knobbelzwaan	.	7	7	2	.	.
Zwarte zwaan	1	1	1	.	1	.
Kolgans	.	7	31	30	33	34
Gauwe gans	.	4	.	214	275	156
Indische gans	3	2	2	3	3	3
Canadese gans	3	4	8	8	3	33
Toendrarietgans	2
Brandgans	6	9	13	20	21	17
Nijlgans	.	1	7	4	3	.
Keizergans	.	.	1	1	.	.
Soepgans	46	66	63	80	79	81
Bergeend	.	11	2	1	1	.
Smient	92	101
Krakeend	.	1
Wintertaling	.	5	4	44	37	94
Wilde eend	.	2	15	30	63	93
Zomertaling	.	2	5	1	.	.
Slobeend	6	2	4	.	14	12
Soepeend	.	.	1	.	.	.
Sperwer	.	.	.	1	.	.
Buizerd	1	.
Waterhoen	.	.	.	6	2	1
Meerkoet	.	18	19	4	10	11
Scholekster	.	68	88	.	.	.
Kluut	.	1
Kleine plevier	.	1	7	7	.	.
Kievit	5	2	7	15	105	600
Kemphaan	.	3	10	4	.	.
Tureluur	.	61	4	1	.	.
Watersnip	.	1	.	41	66	52
Bokje	1
Grutto	.	108	128	1	.	.
Wulp	.	.	1	.	.	.
Groenpootruiter	.	2
Witgatje	.	.	1	.	.	.
Bosruiter	.	.	1	.	.	.
Oeverloper	.	.	2	4	1	.
Kokmeeuw	.	140	125	251	59	80
Stormmeeuw	.	.	.	3	2	2
Zilvermeeuw	1	1	1	.	.	.
Kleine mantelmeeuw	.	1
Grote mantelmeeuw	1
Visdief	1	1	6	.	.	.
Zwarte stern	1	.
Holenduif	.	2	.	1	.	.
Houtduif	.	2	.	1	.	.
Gierzwaluw	1	15
IJsvogel	1
Boerenzwaluw	2	5	3	.	6	.
Oeverzwaluw	.	3	3	.	1	.
Huiszwaluw	.	1	4	.	.	.
Graspieper	22
Waterpieper	3
Gele kwikstaart	.	.	.	4	3	.
Grote gele kwikstaart	.	.	2	.	.	.
Witte kwikstaart	.	2	2	3	.	1
Winterkoning	.	.	.	1	.	.
Heggemus	1	1
Tapuit	1	.
Merel	1	8
Zanglijster	4
Koperwiek	1
Tijftjaf	.	1	.	3	1	1
Goudhaan	1	.
Pimpelmees	.	5	.	.	3	4
Koolmees	.	2	.	1	1	2
Ekster	2	1
Kauw	.	6
Zwarte kraai	.	1	1	4	6	6
Spreeuw	.	2	4	.	12	13
Huismus	1	.	4	.	.	.
Ringmus	.	.	.	1	.	.
Vink	1
Groenling	.	.	1	.	.	.
Putter	.	3	.	21	.	.
Kneu	1	.	1	30	.	.
Rietgors	.	.	1	3	1	1
gemiddeld % plas dras	50	35	20	5	20	15

0% plas/dras = percentage van de oppervlakte plas/dras situaties in de komvormige laagte, als gemiddelde van de diverse bezoeken per maand.

